

пулювання, нездатними розпізнати його найпримітивніші форми. Тому цілком закономірно, що рівень інтелекту та ступінь ефективності діяльності правлячого класу цілком відображає рівень політичної компетентності та міру раціональності електоральних уподобань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Токвіль А. де. Про демократію в Америці / А. де Токвіль; [пер. з фр.]. – К: Видавничий дім „Всесвіт”, 1999. – 587 с.
2. Marshall T.H. Citizenship and Social Class / T. H. Marshall. – Cambridge, 1950. – 102 p.
3. Патнам Р. Творення демократії / Р. Патнам; [пер. з англ.]. – К., 2001. – 302 с.
4. Almond G.A. Intellectual History of the Civic Culture Concept / G. A Almond, S. Verba S. // The Civic Culture Revisited. – Boston, 1980. – P. 16
5. Астахова К.В. Проблема понимания с точки зрения формирования политической культуры студенчества / К. В. Астахова // XXII Харківські політологічні читання [„Проблеми розбудови державності та народовладдя в Україні”]. – Харків, 2009. – С. 25-26.
6. Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН від 25.06.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr2_4290-09
7. Афоризмы. Сборник / [сост. К. Душенко]. – М., СПб: КСМО - ПРЕСС, 2000. – 198 с.

УДК 323:321.7

Чорна Н.В.

Харківський національний
університет радіоелектроніки

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ

Аналізуються зміни в соціально-політичній сфері суспільства, що відбулися в результаті розвитку засобів масової комунікації та впливають на процес демократизації суспільства; перспективи впровадження, використання новітніх інформаційних технологій в політичній сфері та процес соціальної адаптації до них.

Ключові слова: політична комунікація, інформаційне суспільство, „електронна демократія”, „електронне голосування”, „електронний уряд”.

Черная Н.В.

ЭЛЕКТРОННАЯ ДЕМОКРАТИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ

Анализируются изменения в социально-политической сфере общества, произошедшие в результате развития средств массовой коммуникации и влияющие на процесс демократизации общества; перспективы внедрения, использования новейших информационных технологий в политической сфере и процесс адаптации к ним.

Ключевые слова: политическая коммуникация, информационное общество, „электронная демократия”, „электронное голосование”, „электронное правительство”

Chorna N.

ELECTRONIC DEMOCRACY IN MODERN SOCIETY: ACHIEVEMENTS AND PROBLEMS

Changes in the socio-political sphere of society, which happened as a result of development of mass communication facilities and influence on the process of democratization of society; the prospects of introduction, uses of the newest information technologies in a political sphere and process of adaptation to them are analysed in the article.

Key words: *political communication, information society, „electronic democracy”, „electronic voting”, „electronic government”.*

Перехід від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства, що розпочався наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., веде до трансформації політичних інститутів як при демократичних, так і при авторитарних режимах. Ця трансформація характеризується зниженням ролі національної держави та появою нових претендентів на владу з боку наднаціональних структур, суспільно-політичних організацій, бізнес-груп та інших акторів політики. Виклики сучасної епохи потребують відповідей на цілу низку проблем пов'язаних з процесом політичних і соціальних змін, які приводять до кризи класичної демократії. Пошук відповідей на ці виклики сприяє появі нових теоретичних концепцій, в яких формуються особливості розвитку постіндустріального суспільства, що базуються на інформаційно-комунікативних технологіях (теорія постіндустріалізму, теорія „інформаціоналізму”, теорія транзиту тощо). Так, теорія постіндустріального суспільства Д. Белла стала першою спробою осмислити сутність нового інформаційного простору та інформаційних технологій як основних факторів переходу до нової форми демократії. Теорія „трьох хвиль” О. Тоффлера пояснює роль інформаційно-комунікативних технологій у перетвореннях сфери політики, економіки, культури сучасного суспільства. Концепція „інформаційного капіталізму” М. Кастельса та теорія „третьої хвилі” С. Хантінгтона дозволяють сформулювати тезу про новий інформаційний спосіб розвитку та основні тенденції сучасного світу – глобалізацію, інформатизацію і демократизацію.

У наш час проблема розвитку політичної комунікації в інформаційному суспільстві стає все більш актуальною. Структурні зміни економічного механізму, висунули на перші позиції нові наукоємні галузі, „індустрію знань” та пов'язаних з нею технології передачі та обробки інформації, глобальну

комп'ютеризацію, розгалужені інформаційні системи. З розвитком Інтернету людство вступило у фазу формування єдиного глобального інформаційного середовища. Стрімке зростання ролі нового, інформаційного сектору економіки, привело до того, що комунікація охоплює своїм впливом всі галузі соціальної дійсності та по-новому організує суспільно-політичні відносини. Традиційне розуміння демократії стає неактуальним для суспільств, які існують і функціонують у світі глобальних постіндустріальних комунікацій, що стрімко удосконалюються на базі розвитку інформаційних технологій. В інформаційному суспільстві великого значення набувають комунікативні можливості та ресурси органів державної влади і управління, політичних партій, рухів, конкретних політиків, їх здатність до ефективної комунікації як цілеспрямованої інформаційної взаємодії з суспільством або електоратом, формування або корегування суспільної думки. Тому політичні комунікації, які сьогодні визначаються одним із важливіших аспектів легітимації влади, потребують відповідного аналізу. Згадані вище концепції представляють безпосереднє теоретичне обґрунтування процесу розвитку політичної демократії та передумову формування парадигми „електронної демократії”, яка орієнтована на практичну реалізацію.

У статті аналізуються перспективи впровадження „електронної демократії” та процес соціальної адаптації до нових комунікативних можливостей, що удосконалюються на базі розвитку інформаційних технологій.

У науці вже є загальноприйнятим термін „е-демократія”, тобто електронна чи цифрова демократія, яка і є основою більш широкої демократії інформаційної.

Термін „е-демократія”, який вперше з'явився у США, немає однозначного тлумачення. У широкому сенсі він означає можливість залучення громадян до більш активної

участі у справах суспільства за допомогою використання комп'ютерних, а також аналогічних їм засобам та мережам комунікацій. Погодимося з думкою російського дослідника проблем політичної комунікації М.М. Грачова, що у загальному плані е-демократія – це заснований на використанні мережевих комп'ютерних технологій механізм забезпечення політичної комунікації, який сприяє реалізації принципу народовладдя і дозволяє привести політичний устрій у відповідність з реальними потребами інформаційного суспільства [1]. Поняття е-демократії пов'язується із заходами щодо розширення політичної участі громадян, щоб з'єднати їх один з одним, з їх представниками в уряді саме через нові інформаційні та комунікаційні технології. Цінністю демократії такого типу є інформація, а критерієм демократичності – доступ до відкритої, правдивої та об'єктивної інформації. Отже, засоби політичної комунікації виступають як засоби інструментального характеру реалізації потенціалу людини та людських спільнот.

Концепція е-демократії корелює з концепцією демократії. У широкому сенсі слова мова йде про форму устрою та функціонування будь-якої організації, заснованої на принципах рівності прав її членів, прийнятті рішень більшістю, періодичністю виборів та підзвітності органів управління загальним зборам, конференції, з'їзду організації. У вузькому сенсі слова в сучасній політичній науці під демократією розуміється форма політичної самоорганізації суспільства, яка не тільки базується на визнанні народного суверенітету або волі більшості, а й забезпечує відповідальність державних органів управління, відкритість їх роботи, підзвітність суспільству, адекватну реакцію на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі тощо.

У політичній науці сьогодення традиційні засоби здійснення демократії все частіше піддаються критиці через їх недоліки, серед яких називаються такі, як, наприклад, слабкий вплив громадян на прийняття рішень, на реалізацію політичної програми партії влади чи коаліційного уряду, залежність вибору громадян від маніпуляційних можливостей виборчих технологій, можливість дискримінації меншості більшістю тощо. Стійка ж демократія вимагає міцних діалогових зв'язків між державою і громадянським суспільством, між урядом і керуванням, і саме новітні інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові перспективи національної та локальної державної політики, взає-

модіючи з громадянами за допомогою Інтернету, електронної пошти, суспільних кіосків інформації тощо.

Таким чином, демократія, яка збагачена можливостями інформаційних технологій та включена у загальну систему цінностей інформаційного суспільства, є важливим досягненням держави і громадянина.

Через використання новітніх засобів комунікації закладається основа і забезпечується подальший розвиток відкритості, прозорості влади. На спеціалізованих інформаційних вузлах держава презентує свою діяльність, інформує про цілі, методи та хід реалізації інтересів своїх громадян у внутрішній і зовнішній політиці. Завдяки створенню на цих вузлах системи зворотного зв'язку та оперативного реагування, відбувається певна наближеність до партисипаторної демократії, тобто досягається можливість громадян брати участь у обговоренні та реалізації політичних рішень.

Широкі можливості відкриваються у цьому напрямку завдяки поширенню мережі Інтернет. Інтернет є засобом, який кидає виклик традиційним політичним структурам завдяки здатності швидко поширювати інформацію серед широкого кола людей, надає можливості громадянам стати більш інформованими в конкретних питаннях, навіть ніж самі політики. На думку російського політолога А. Чеснакова, перенесення політичними акторами частини своєї комунікаційної діяльності в Інтернет-середовище сприяє формуванню принципово нового типу інтерактивної комунікації, динаміка розвитку якої може перевернути уявлення і про систему забезпечення політичної діяльності, і про традиційні інструменти політичної участі [2, с. 55–56]. Сучасні дослідники цієї проблеми оцінюють перспективний потенціал Інтернету саме у залученні громадян до політичних процесів та реальних можливостях для політичних змін. Деякі з цих змін є наслідком розвитку нових технологій, інші будуть виявлятися у якості створення нових політичних інститутів, які під впливом думки громадян, груп, а також самих чиновників, що використовують Інтернет, сприятимуть змінам у політичній системі суспільства.

Е-демократія реалізується за допомогою електронного голосування. Електронне голосування – це спосіб, за допомогою якого відбувається волевиявлення виборців завдяки електронним засобам, нова система використовує персональні комп'ютери для підрахунку голосів. Уперше експеримент електронного голосування був проведений у 2000 р.

у США, штаті Аризона. На даний час використовуються такі типи систем електронного голосування у виборчій практиці: система оптичного сканування, що автоматично зчитує інформацію з паперового бюлетеню (Велика Британія, Венесуела, Філіппіни); система прямого запису через сенсорний екран (Колумбія, Венесуела, Велика Британія, Португалія, Словенія, Іспанія, Бразилія, США); системи прямого запису через кнопочний термінал (Ірландія, Німеччина, Нідерланди, Індія, Кенія); системи дистанційного електронного голосування (Нідерланди, Швейцарія, Велика Британія, Франція, Данія, Іспанія, Норвегія, Болгарія, Естонія, Португалія, Молдова, Канада, США, Австралія) [3].

Такі держави, як Аргентина, Бразилія, Венесуела, Індія, Філіппіни практично повністю перейшли на електронні системи голосування. Так, одні з наймасштабніших виборів за допомогою електронних машин для голосування пройшли в Індії в п'ять турів в квітні-травні 2009 р. Всього в цих виборах в Індії, країні з населенням 1,18 млрд. чол., взяли участь й проголосували 714 млн. чол.

Цікавий варіант використання інформаційних технологій у політиці за допомогою електронних урн був продемонстрований у Бразилії [4]. Там електронна система голосування була використана на електронних загальнонаціональних виборах голови держави. Переносні машини для голосування – урни, що не мають екрану, дають можливість виборцям натиснути номер кандидата і підтвердити свій вибір, після чого з'являється фото кандидата з його даними. Таким чином, виборці упевнюються, що проголосували за того кандидата, за якого хотіли віддати голос. Але досвід цієї країни не може бути перенесений на держави, де формування органів влади за законам здійснюється на основі добровільного виявлення громадян (за бразильським законодавством участь у виборах є обов'язковою для громадян у віці від 18 до 70 років).

У Венесуелі процес надання, запису і підрахунку голосів відбувається за допомогою комплексних обладнань для голосування з сенсорним екраном і принтером. Обов'язковою також є процедура зняття відбитків пальців: перед голосуванням відбиток пальця порівнюють з центральною базою даних. Такі засоби запобігають багаторазовому голосуванню однієї особи.

У Європі в якості електронного обладнання використовують персональні комп'ютери, які групами з загальним сервером ста-

влять у пунктах для голосування. Відповідно до технічних стандартів експерти Ради Європи називають електронним таке голосування, в якому проведення виборів чи референдуму відбувається з використанням комп'ютерних засобів або з їх допомогою реєструються голоси у комп'ютерній формі. Таке визначення охоплює всі існуючі технології, що використовуються у Європі поки що у якості експерименту.

Уперше можливість віддати свій голос електронним шляхом була апробована в Естонії на виборах в місцеві органи влади в 2005 р. Цим правом скористувалось 9,3 тис. чол. У 2007 р. на виборах в парламент через комп'ютер проголосувало вже 30,2 тис. чол.; на виборах 2009 р. в Європарламент – 58,6 тис. У тому ж році на місцевих виборах в Інтернеті голосували вже 104,4 тис. чоловік. За чотири роки кількість тих, хто голосує електронним шляхом, збільшилася більш ніж в десять разів. Відповідні поправки до закону про вибори, які набули чинності в 2011 р., парламент прийняв ще у 2008 р. На думку депутатів, голосування за допомогою мобільного телефону збільшить активність виборців й надасть їм додаткові зручності. Отже, парламентські вибори в Естонії у березні 2011 р. відбулися через електронне голосування мобільним телефоном [5].

У США використовується така форма демократії, як комп'ютерне лобіювання. Комп'ютерне лобіювання – це використання комп'ютерних мереж у якості інформаційного ресурсу для лобіювання; прямий інформаційний тиск через комп'ютерні мережі; використання комп'ютерних мереж для приватного спілкування з особами державної влади або органів місцевого самоуправління) [6]. Наприклад, компанія, що займається лобіюванням, інформує онлайн-спільноту на найбільш рейтингових веб-порталах про порядок денний роботи Конгресу США і доповнює законопроекти різними експертними аналітичними матеріалами. Аудиторії пропонують голосувати „за” чи „проти” з окремих питань, які розглядаються у парламенті. Після підрахунку Інтернет-голосування, результати у вигляді електронних послань направляють тому чи іншому члену законодавчого органу. Компанія бере на себе відповідальність повідомляти учасника голосування про те, як проголосував у парламенті конгресмен або сенатор, який отримав таке електронне послання.

У США, Західній Європі поширеним є участь громадян у виборчих компаніях в системі онлайн, яка передбачає, крім традицій-

них, нові форми, такі, як – маркетинг партійної політики і кандидатів; обмін інформацією і думками серед виборців; участь в обговоренні матеріалів друкованих і онлайн-ових засобів масової інформації; участь у формуванні нового, більш відкритого стилю політики.

Волевиявлення на виборах поступово стає інформаційною технологією і в пострадянських країнах. Росія і Казахстан успішно розробляють сенсорні пристрої для голосування на виборчих дільницях. Так, у Росії в жовтні 2006 р. вперше відбулося одночасне проведення 455 виборчих кампаній, з яких 2 федеральних (довибори), 28 регіональних і 425 місцевих. Уперше в історії Росії в Новгородській області були успішно застосовані комплекси електронного голосування – сенсорне голосування з використанням спеціальних карт і sms-трансляції. Це дозволило слідкувати за результатами виборів, отримувати на мобільний телефон оперативну інформацію про хід голосування [7]. Різні форми електронного голосування на місцевих виборах в Росії були використані в 20 суб'єктах Російської Федерації в жовтні 2010 р. Що стосується України, то про можливість переходу на електронне голосування на наступних виборах заявив прем'єр-міністр М. Азаров. Проте для цього в перше чергу потрібно внести зміни у виборче законодавство країни, як це зробила Естонія. Світовий досвід доводить, що для впровадження й ефективного використання електронного голосування потрібна довготривала робота держави, політичних партій та груп інтересів, експертного співтовариства на шляху розв'язання технічних, організаційних, правових проблем, які виникають на шляху впровадження даної системи.

Серед усіх ідей е-демократії найбільшого поширення набула ідея електронного уряду. Термін „уряд” означає владні структури всіх рівнів: від кабінету міністрів до районних державних адміністрацій, тобто це єдина соціально відповідальна та інформаційно відкрита, з постійним зворотним зв'язком установа. Домінуючим завданням е-уряду є трансформація внутрішніх і зовнішніх взаємовідносин на основі інформаційних технологій і комунікаційних мереж. Головною метою – оптимізація надання урядових послуг населенню та бізнесу, а також розширення ступеня участі виборців у процесах керівництва і управління країною, забезпечення відкритості та підзвітності уряду громадянам і громадян – уряду. Е-уряд не тільки кардинально змінює характер діяльності державного

апарату, а й збільшує ефективність його роботи.

Е-уряд вже став реальністю в багатьох країнах світу. Але з причини нерівномірного економічного розвитку країн світу впровадження е-урядів у них знаходиться на різних стадіях. Великих успіхів у галузі розвитку е-уряду досягли США, Канада, Нова Зеландія, Сінгапур, Нідерланди, Фінляндія, Данія, Норвегія, Австралія, Німеччина, Велика Британія, Естонія та ін. країни. Завдяки впровадженню е-уряду відбувається послаблення позицій бюрократії у суспільстві, значно зменшується ризик корупції, тощо. Технологія е-уряду, вважають дослідники, має переваги як для уряду, так і для суспільства. Інформування суспільства дозволяє звести до мінімуму розбіжності та сформулювати сприятливу для уряду суспільну думку; уряд має можливість швидко реалізувати свої плани; покращити управління на мікро- і макрорівнях; вирішувати проблему пасивного ставлення населення до уряду і його планів тощо. З іншого боку, люди мають можливість оперативно реагувати на рішення уряду, прискорювати здійснення проектів, домагатися, щоб вони базувалися на пріоритетах, які визначають люди, а не уряд.

Безумовно, е-демократію не можна отождествлювати з е-урядом. Е-уряд утворюється „зверху” для більш ефективного функціонування державного апарату. Е-демократія орієнтована на ініціативу „знизу”, на якісне зростання рівня участі громадян у політичному житті. Умовою переходу до е-демократії є доступ населення країн до Інтернету (не менш 80%).

Таким чином, інформаційно-комп'ютерні технології утворюють лише технологічну можливість удосконалення демократії, переходу демократії до більш високого її рівню. Але технології – це тільки інструмент, який можна по-різному використовувати. Сама ж демократія – це теж інструмент, який слугує для врівноваження інтересів у суспільстві. Інформаційний спосіб життя потребує соціально активну особистість. Соціальна активність громадян, їх можливість безпосередньо брати участь у формуванні офіційної позиції, формуванні відповідної правової бази, у здійсненні реального контролю над процесами перетворення рішень у життя фактично порушує монополію еліт на вирішення всіх важливих питань, що пов'язані з життєдіяльністю суспільства. Прозорість всіх владних процедур запобігає корпоративній домовленості, застосуванню подвійних стандартів та інших маніпуляцій законом. Тому впрова-

дження е-демократії, змінює не тільки ставлення громадян до політики, а й спосіб її

здійснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грачев М.Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития. / М.Н. Грачев. – М.: Прометей, 2004. – 328 с.
2. Чеснаков А.А. Ресурсы Internet и российские политические технологии: состояние и перспективы развития / А.А. Чеснаков // Вестник Московского университета. – Серия 18: Социология и политология. – 1999. – №4. – С. 65-73.
3. Выборы как политический институт в современном многополярном и мультикультурном мире [Электронный ресурс] / Доклад Председателя ЦИК России В.Е. Чурова на X Международных Лихачевских научных чтениях. – Режим доступа: http://www.cikrf.ru/about/board/int/churov/churov_vistuplenie.html /
4. Голобуцкий А. Технология e-government. Электронное правительство [Электронный ресурс] / А.Голобуцкий, О. Шевчук. – Режим доступа: http://capri.ustu.ru/e-government/e-government_4.htm.
5. Эстония первая в мире вводит электронное голосование на выборах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://world.comments.ua/2011/02/24/233827/estoniya-pervaya-mire-vvodit.html>.
6. Ненашев Д.А. Лоббирование посредством компьютерных сетей: новый инструмент политического влияния / Д.А. Ненашев // Политическая наука: Сб. научн. трудов /РАНИНИОН. Ин-т сравнительной политологии. Российская ассоциация политической науки. – 2002. – №1: Современное состояние. Тенденции и перспективы. / Отв. ред. и сост. Л.Н. Верченков. – М., 2002. – С. 126-136.
7. Оцифрованный глас народа. Волеизъявление на выборах постепенно становится высокой информационной технологией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ng.ru/telecom/2006-11-07/17_glas.html.